

Nagy Milada

N. Rózsa Erzsébet: Az arab tavasz

(Osiris Kiadó, Budapest, 2015, Osiris, 272 o.
ISBN 9789632762609)

A 2010 decemberében elindult közel-keleti eseményhullám váratlanul érte a nemzetközi közösséget. A rohamosan egymást követő események láncolata előbb az észak-afrikai térséget rázta meg, majd pedig áterjedt a Közel-Kelet további országaira is. A tüntetéseket a hatalom több államban „kezelni” tudta, ám hat országban (Tunézia, Egyiptom, Líbia, Szíria, Bahrein, Jemen) politikai változásokat váltott ki. A média hatására a politika és a közvélemény által „arab tavasznak” nevezett történések pozitív reménnyel és várakozással töltötték el az érintett országok lakóit. Elemzők szerint az „arab tavasz” nagyobb hatást váltott ki, mint a 2001. szeptember 11-i terrortámadás vagy a 2008-as globális gazdasági válság.¹

N. Rózsa Erzsébet könyve ennek az átalakulásnak a történetéről, folyamatáról szól, az események felsorolásától eltekint, inkább összefoglalja és elemzi azokat, így szélesebb betekintést nyújt az olvasónak az érintett társadalmak belső viszonyaiba, az események hátterébe.

2011 óta a térségben a nemzetállammá alakulás és polgárosodás folyamatának, elmentmondásainak, nehézségeinek vagyunk szemtanúi. A szerző szerint ezeknek az elmentmondásoknak a lényege az, hogy a térség számára ajánlott „nyugati” társadalmi fejlődésmintákkal szemben az arab társadalmakat jelentős mértékben uralja a vallás és a hagyománytisztelet, a mindkettőhöz való ragaszkodás. N. Rózsa Erzsébet a kötet első részében kitér az arab nyelv, kultúra, történelem, nemzeti identitás területeire, ezzel az ismeretanyaggal megvilágítja azokat a kérdéseket, amelyek napjainkban a térségből érkező menekültekkel kapcsolatban merülnek fel az európai és a hazai közvéleményben.

A kötetben az olvasó képet kap az arab társadalmak kettősségéről – a patrimoniális rend és a modernizáció együttes jelenlétéről –, amelyet ráadásul a globális világ hatásai tovább bonyolítanak. E hatások olykor erőszakosan, külső hatalomhoz kapcsolhatóan jelennek meg, és az arab-muszlim társadalmakban, különösen egyes etnikai és vallási csoportok részéről kiváltják a harag és a dac érzését. A külső és belső erők viszonyának dinamikája folyamatosan változik, és az arab társadalmakra jellemző kettősség ebben is megfigyelhető.

Az egyes közel-keleti államok demográfiai, gazdasági, migrációs, oktatási és munkaerő-piaci mutatóin túl a jelentősen érintett államok részletesebb bemutatására is vállalkozott a szerző, amikor az „arab tavaszt” kiváltó körülményeket elemzi. N. Rózsa Erzsébet Tunézia, Egyiptom, Jemen, Líbia, Bahrein és Szíria politikai berendezkedését az egyik ok-

1 Stourton, Edward: William Hague's „hand of friendship” to the Arab world. BBC, 2011. 06. 23.

ként jeleníti meg, amiért bekövetkezett a változás, egyúttal felteszi a kérdést – majd meg is válaszolja –, hogy „a monarchiákban miért nem” valósult meg az arab tavasz? Az olajban gazdag monarchiákban a lakosság gazdasági nehézségeinek enyhítésével vagy éppen a társadalmi szerződés (az uralkodó és az „alattvalók” között) jelenlétével magyarázható, hogy a nép nem söpörte el az adott ország vezetését. További kiváltó okként tünteti fel többek között a népességrobbanást, a gazdasági liberalizációt és egyenlőtlenséget, a migrációt és urbanizációt, valamint a munkanélküliséget.

A megmozdulási hullámmal párhuzamosan új identitások jelentek meg a térségben. Az arabság és az iszlám továbbra is az arab identitás két legfőbb eleme maradt, azonban a tartalmát tekintve történt némi elmozdulás. A politikai iszlám szintén átalakuláson ment keresztül, a nemzetköziesedés mellett lokális maradt. Ez a kettősség további változásokat okozott, főként amikor képviselői kormányzó helyzetbe kerültek, és szembesülniük kellett egy ország vezetésének felelősségével. Harmadik identitáselemként megjelent a „nemzeti” tudat, amely az adott nemzethez és államhoz való tartozást hangsúlyozta, és ezzel kihívást jelentett az iszlámra és az arabságra nézve egyaránt.

A szerző az „arab tavaszban” közvetlenül érintett államok elemzésén túl kitekint az azok szomszédságára is. A fokozatosan elszigetelődő Izrael vonatkozásában a legfontosabb kihívásként a megváltozott politikai közeg (nem állami szereplők megerősödése, fokozódó Izrael-ellenesség) mellett az Amerikai Egyesült Államok befolyásának csökkenését említi meg, valamint az iráni nukleáris programot és a „stratégiai szövetséges” Törökország eltávolodását. Irán regionális hatalmi helyzetében az „arab tavasz” kezdetén – Egyiptom meggyengülésével, Hoszni Mubárak távozásával – pozitív elmozdulás volt tapasztalható. 2011 végére az Iráni Iszlám Köztársaság előnye csökkent, nukleáris programja azonban a nemzetközi napirenden végig szerepelt, majd a nagyhatalmakkal létrejött 2015. júliusi megállapodás tovább stabilizálta az ország térségbeli státuszát. Törökország, amely lassan száz éve halad Európa, és ötven éve az Európai Unió felé, a 21. század első évtizedében a külpolitikájában maga is irányt keresett. A török politika regionális hatalmi jegyei 2011-ben kissé megkoptak, mivel a török kormány épp a bukott arab rezsimek képviselőivel ápolt szoros kapcsolatot.

A Közel-Kelet legújabb kihívása, az Iszlám Állam létrejötte és működése is döntően az „arab tavasz” következménye. Megteremtődött az a környezet, amelyben a radikális iszlamista szervezet megvethette a lábát Szíriában is, és terjeszkedésével legalább 3,3 millió szíriait űzött el otthonából.²

A kötetben külön fejezet szól az egyes nemzetközi aktoroknak az „arab tavaszra” adott válaszairól. A szerző a második világháborút követő időszakról vezeti végig az Amerikai Egyesült Államok Közel-Keletre vonatkozó külpolitikájának alakulását, kiemelten kezelve a George W. Bush- és az Obama-adminisztráció idején lezajlott irányvonal-módosításokat. A másik jelentős világpolitikai szereplő, amely közvetlenül határos a térséggel, az Európai Unió. Több évszázados szoros kapcsolat fűzi össze a két régiót, ennek és a földrajzi közelség ellenére azonban az EU kevés befolyással és eszközzel rendelkezik a térség biz-

2 Ez a szám a regisztrált menekülteket jelzi, a valós adat ennél lényegesen magasabb, egyrészt a lakosság egy bizonyos százaléka az országon belül is kénytelen volt elhagyni a lakóhelyét, másrészt pedig Szíriának sem Törökországgal, sem Irakkal, sem Libanonnal nem állt fenn vízumkötelezettsége, így sokan regisztrálás nélkül lépték át az országhatárt.

tónuspolitikai kihívásainak kezelésében. Míg az USA érdekerületekhez (Gibraltári-szoros, Szuezi-csatorna, Izrael, Dardanellák stb.) kötődik a térségben, addig az Európai Unió komplex módon kezeli a régiót, különösen a Földközi-tenger medencéjét. Míg 2001. szeptember 11. után az USA a terrorizmus veszélyén keresztül látta a Közel-Keletet, addig az EU a terrorizmust a biztonsági kihívások egyikeként emelte be a biztonsági stratégiájába, holott számára a térség még fenyegetőbb volt a közelség okán, valamint a londoni és a madridi merényletek tükrében.³

N. Rózsa Erzsébet a napjainkban oly aktuális migrációs kérdésnek is teret szentel. Európában a Mediterráneum felől érkező legnagyobb veszélynek általában a migrációt tartják. A legális vagy illegális módon hazájukat elhagyók szemében Európa számos okból jelent úti célt, a gazdasági fejlettség mellett az EU területén élő mintegy 20-25 millió muszlim népesség is vonzerőt jelent számukra. Az unió 500 milliós népességéhez képest ez az arány nem tűnik nagynak, ám ha figyelembe vesszük, hogy a 20. század elején a Balkán-félszigetet kivéve Európában nem éltek muszlimok, akkor ez a számadat más megvilágításba kerül.

Az Európai Unió számára a hidegháború vége új lehetőséget hozott az euro-mediterrán együttműködés megvalósításában. Az EU – az Euro-mediterrán Partnerség keretei között – politikai-biztonságpolitikai, gazdasági-pénzügyi és kulturális-szociális téren formálta a kapcsolatait a Földközi-tenger déli és keleti medencéjében elhelyezkedő államokkal. Az „arab tavasz” eseményeire nemcsak választ kellett adnia az EU-nak, hanem a kapcsolatrendszerének folytatására is megoldást kellett találnia. Mindezt bonyolította a palesztin–izraeli konfliktusban bekövetkezett fejlemény (a palesztin állam létrehozásának támogatása az ENSZ-ben), az EU megtépzott presztízse az arab politikai elit és közvélemény szemében, valamint a 2008-as gazdasági válság hatása. Az euro-mediterrán együttműködés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, nem képes az Európai Unió biztonságát szavatolni. A gazdasági válságot követően az EU eszközei kevésnek bizonyultak arra, hogy az arab országok átalakulására hatást gyakoroljanak, ennek következtében az Európai Unió „mindössze passzív szemlélő, amely nem szabhat feltételeket”.

A zárófejezetben a szerző az „arab tavasz” országai és a szomszédságuk közeljövőjét latolgatja, azokat a lehetőségeket veszi számba, amelyeket a jelen politikai helyzet előretehető, és amelyek nemcsak a Közel-Keletre, hanem a nemzetközi közösségre nézve is biztonságpolitikai kihívásokat rejtenek (például szaúdi–iráni versengés, az Iszlám Állam terjeszkedése, menekültkérdés stb.).

N. Rózsa Erzsébet könyve hiánypótló mű hazánkban, kutatásban és ismeretterjesztésben egyaránt hozzájárul a régió jobb megismeréséhez. Az aktualitásához nem fér kétség, hiszen a hazai közvéleményt és politikai szereplőket is nagymértékben foglalkoztatják az „arab tavasz” következményei (például migráció). A kötet további erénye a közérthető, világos megfogalmazás, ennek köszönhetően a laikusok, a Közel-Kelettel ismerkedők számára is tartalmaz, hasznos olvasmányt jelent.

3 A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy. Brüsszel, 2003. 12. 12.